

ОДЕСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ (1918 – 1919)

Добровольська В. А.

*Херсонська державна морська академія, м. Херсон
к.і.н., завідувач кафедри, viado@ukr.net*

Важливою і неоднозначною сторінкою в історії становлення та розвитку української державності є події Української революції 1917–1921 рр. Поразка Російської імперії в Першій світовій війні призвела до її розпаду та створила можливості для українського національного відродження. Серед значних здобутків цього періоду на особливу увагу сучасних дослідників заслуговують питання національно-культурної політики, що піднімалися українськими урядами того часу, шляхи їх вирішення та значення для подальшого розвитку нашої держави. Важливими досягненнями того періоду слід назвати низку подій, що сприяли становленню та розвитку вищої технічної освіти на теренах України.

Метою даної наукової розвідки є висвітлення процесу становлення Одеського політехнічного інституту в 1918–1919 рр.

1918 р. в історії України став роком створення низки освітніх, наукових та культурних закладів. Особлива увага з боку українських урядів приділялася становленню вищої школи. Саме за короткий період правління гетьмана П. Скоропадського (29 квітня – 26 грудня 1918 р.) в Україні активно відкривалися вищі навчальні заклади: Український державний електротехнічний інститут, Київський географічний інститут, Одеський вищий міжнародний інститут, Катеринославські вищі жіночі курси перетворено в університет, Одеські вищі жіночі курси – в Жіночий медичний інститут. У Ніжині було відкрито історико-філологічний інститут, в Одесі – інститут для підготовки муніципальних діячів [6, с. 139]. Серед вищих навчальних закладів технічного спрямування цього часу заслуговує на особливу увагу й проблема створення та організації діяльності Одеського політехнічного інституту.

Питання про створення на півдні України вищого технічного навчального закладу піднімалися з другої половини XIX ст. Поштовхом до формування осередку технічних знань високого рівня стали соціально-економічні процеси, які торкнулись і причорноморського регіону. Реформи 1860-х–1870-х рр. створювали можливості для модернізації держави, її економіки та прискорення промислового розвитку. Історія промислового та економічного підйому Півдня України була пов'язана з розвитком науки та її тісним взаємозв'язком з технікою і виробництвом. Створювалися сприятливі умови для перетворення портового міста Одеси на провідний промисловий центр півдня Російської імперії. У зв'язку з цим гостро поставало питання про підготовку висококваліфікованих кадрів, здатних сприяти розвитку різних галузей промисловості. Серед науковців Одеси, прогресивної громадськості та владних структур активно обговорювалася ідея щодо організації в Одесі вищого технічного навчального закладу.

Практично першими відомими документами, якими обґрунтовувалася потреба у відкритті в місті Одеса вищого технічного навчального закладу, стали дві статті полковника-артилериста П. Залеського «Про створення в Одесі вищого технічного училища» та «З приводу організації вищого технічного училища в місті Одесі», які упродовж лютого-березня 1874 р. були опубліковані в газеті «Одеський вісник» [5, с. 66].

Цьому сприяла також і діяльність Одеського товариства інженерів, техніків та архітекторів, яке у 1871 р. було перетворено в Одеське відділення Російського технічного товариства. До кінця XIX ст. ОВ РТТ мало в своєму складі 10 відділень за основними галузями техніки та Постійну комісію з технічної освіти. Одним з ініціаторів та лобістів ідеї відкриття в місті Одесі вищого технічного навчального закладу упродовж тривалого часу виступав очільник цієї комісії, з 1895 р. – Одеський міський голова, професор В. М. Лігін, проте з його переведенням у 1897 р. на посаду попечителя навчального округу до Варшави, тема організації технічного вишу в Одесі практично не обговорювалося [3, с. 7].

Ініціатива про відкриття вищого технічного навчального закладу в Одесі так і не була втілена в життя ні до кінця XIX ст., ні на початку XX. Хоча ідею розширення спектру профілів вишів Одеси час від часу висловлювали представники промислового капіталу, наукової інтелігенції та громадськості міста, оскільки активний промисловий розвиток породжував попит на висококваліфіковані технічні кадри. На той час саме університети та профільні інститути були покликані виконувати функції накопичення наукового потенціалу країни, ставали організаторами наукових досліджень та практичного застосування їх результатів. Однак, самодержавство з його розгалуженим бюрократичним апаратом гальмувало поширення у сфері вищої освіти нових прогресивних тенденцій. Революції та Перша світова війна відтермінували вирішення питання про відкриття в Одесі вищого технічного навчального закладу.

Вчергове ідею про створення тут вишу технічного профілю було озвучено 9 квітня 1918 р. у доповіді представників «Союзу студентів-техніків» на зібранні ініціативної групи громадських діячів. Ця спілка об'єднувала значну частину студентства, що сконцентрувалося у місті внаслідок післявоєнної демобілізації. Ініціативу було підтримано Одеським відділенням Технічного товариства спільно з низкою громадських організацій міста [1, арк. 1]. Для вирішення цього завдання важливого значення набувало і бажання самої влади міста мати свій політехнічний інститут. Адже Одеса на той час була найбільшим містом регіону, що володіло головним портом на півдні та уже мало 6 вищих навчальних закладів. Незабаром міська дума прийняла рішення про створення в Одесі політехнічного інституту.

При Одеському відділенні Технічного товариства було створено організаційний комітет із представників зацікавлених установ. Цим комітетом було сформовано три комісії: статутну, навчально-програмну та фінансово-господарську, яким вдалося за відносно короткий термін провести значну роботу і досягти позитивного результату [2, арк. 13–15]. Зокрема, Статутною комісією було розроблено Статут та Положення про Одеський політехнічний інститут. Статутом Одеського політехнічного інституту визначалося, що управління навчальним закладом покладалося на Опікунські раду,

Раду інституту, Технічну раду, факультетські збори, ректора інститут та проректора. Ним же визначався склад цих органів, порядок їх обрання та компетенція.

Навчально-програмною комісією було розроблено Правила прийому на навчання до Одеського політехнічного інституту на 1918 р., навчальні плани та програми для перших двох курсів на трьох факультетах, які планувалося відкрити в інституті: механічному факультеті з електромеханічним, суднобудівним та механічним відділеннями; інженерно-будівельним факультеті з інженерно-гідротехнічним, інженерно-будівельним відділеннями; економічному факультеті з адміністративно-фінансовим і торгово-промисловим відділеннями. У 1918 р. на два курси всіх трьох факультетів передбачалося набрати 1000 студентів з платою за навчання в розмірі 200 руб. за семестр. Правилами прийому визначався перелік середніх навчальних закладів, закінчення навчання в яких давало право на вступ до Одеського політехнічного інституту [1, арк. 4].

Комісією було також організовано пошук та запрошення на роботу до інституту потрібних за фахом професорів та викладачів. Активна співпраця Фінансово-господарської комісії з місцевими органами влади сприяла отриманню земельної ділянки в місті Одеса під будівництво приміщення інституту за адресою: 4-та станція Великої Фонтанської дороги [1, арк. 1]. Для того, щоб новостворений Політехнічний інститут розпочав свою роботу, Одеським міським громадським управлінням було надано йому в користування 3-й поверх і флігель Сабанських казарм та асигновано на організацію його діяльності кошти в сумі 100 тис. руб. Усі ці заходи створили можливості для проведення 25 серпня 1918 р. першого публічного зарахування студентів, 15 вересня – початку навчального процесу [1, арк. 1]. Першим ректором новостворюваного Одеського політехнічного інституту було обрано відомого вченого в галузі артилерії, генерал-лейтенанта А.О. Нілуса [7, с. 68]. Колектив інституту з початку своєї роботи складався з 57 професорів, доцентів та викладачів, 28 лаборантів та службовців.

Завдяки енергії та підприємливості засновників та організаторів інституту, його першому ректору, професору А.О. Нілусу, Одеський політехнічний інститут швидко пройшов перший, найскладніший та найвідповідальніший період становлення. Практично за короткий термін він став навчальним закладом багатопрофільної вищої освіти, в якому здійснювалася підготовка фахівців для різних сфер народного господарства [4, с. 136].

Вже в наступному 1919 р. на трьох факультетах ОПІ спектр відділень суттєво розширився. Новий навчальний рік механічний факультет розпочинав з відділеннями: заводських інженерів, інженерів-залізничників, прокатних інженерів, машинобудування, гідромеханіки, електромеханіки, суднобудування. Інженерно-будівельний факультет мав спеціальності: санітарна техніка, меліорація, водні споруди та порти, залізниці та мости, міські та земські дороги й мости. Економічний факультет мав відділення: торгово-промислове, кооперативне, публічно-господарське. У новому навчальному році на цих спеціальностях навчалось понад 5 тис. студентів, що свідчило про потребу у таких фахівцях на тогочасному ринку праці [1, арк. 2, арк. 6].

Окрім навчальної діяльності, професорсько-викладацький колектив Одеського політехнічного інституту ініціював науково-організаційну та видавничу діяльність. Уже з 1919 р. тут було створено «Товариство економічного вивчення Півдня Росії», до завдань якого входило всебічне дослідження економічного та промислового становища країни, особливо територій, які входили до складу тодішньої Одеської губернії. Ставилося також питання про створення Товариства з розвитку ОПІ та надання матеріальної допомоги студентам. Було започатковано видання наукового збірника «Вісті Одеського політехнічного інституту» [1, арк. 2–2 зв.].

На жаль, ці плани та ініціативи не вдалося реалізувати. Зі встановленням в Одесі радянської влади відбулися зміни в організації управління інститутом та в його структурі. Більшовицька влада вилучила приміщення інституту для своїх потреб, а брак фінансування позбавив інститут можливості створити бібліотеку та змусив згорнути плани дослідницької і видавничої діяльності.

Процес виникнення та становлення Одеського політехнічного інституту, викладений в тезах, є тільки нарисом тривалого шляху від ідеї до її конкретної реалізації. Його значно докладніше розкрито у підготовленій до друку статті. В тезах акцентується увага на те, що саме в період Української революції склалися передумови для появи в системі вищих навчальних закладів спеціалізованого вишу, орієнтованого на підготовку інженерних кадрів для промислового розвитку південного регіону України, що стало важливим кроком у вирішенні питання підвищення якості людського капіталу.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Державний архів Одеської області. Ф. 126. Оп. 1. Спр. 4. 6 арк.
2. Державний архів Одеської області. Ф. 126. Оп. 1. СМпр. 9. 22 арк.
3. История Одесского политехнического в очерках (1918–2003) / Под ред. В.П. Малахова. Одеса: «Астропринт», 2003. 398 с.
4. Левченко В. До 100-річчя становлення та розвитку вищої освіти водогосподарського комплексу в Україні: одеський вектор. *Краєзнавство*. 2018. № 4. С. 135–146.
5. Мурашко Е. С., Самодурова В. В. Одесский политехнический институт: предыстория открытия в публикациях одесской периодической печати второй половины XIX – начала XX вв. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. 2013. Т. 18, вип. 1 (9). С. 66–68
6. Проданюк Ф. Національно-культурна політика гетьмана П. Скоропадського. *Українознавчий альманах*. 2011. Вип. 5. С. 138–140.
7. Сухотеріна Л. І. Перший ректор Одеського політехнічного інституту А. О. Нілус – видатний вчений у галузі артилерії. *Історія науки і техніки*: Зб. наук. пр. К., 2018. Т. 8, вип. 1. С. 66–74.